

INIMESE IDENTITEET, ISEENDA LEIDMINE VALIK „ÕIGE“ VERSUS „ÕIGE“

Essee

Anu Virovere

1990ndad aastad on olnud tunnistajaks globaalse identiteedikriisi tekkele. Peaaegu kõikjal, kuhu pilk pöörata, küsivad inimesed endalt – kes me oleme? Kuhu me kuulume? Kes ei kuulu meie hulka? Need küsimused ei oma kesket tähendust mitte ainult rahvaste jaoks, kes üritavad sepiatada uusi rahvusriike nagu endises Jugoslaavias, vaid ka tunduvalt üldisemalt. ... Identiteediküsimused on mõistagi päevakorral lõhestunud riikides, kus elab koos suuri erinevatest tsivilisatsioonidest pärit inimeste gruppe (Huntington, 1999, lk 164).

Huntington arvab, et identiteedikriisi käsitlemisel loevad inimeste jaoks veri ja uskumused, religioon ja perekond. Inimesed hoiavad ühte nendega, kel on sarnane päritolu, religioon, keel ja väärtused ning distantseeruvad nendest, kellel on need erinevad.

Lisaks identiteedi küsimustele sellises laiemas tähenduses, mis tähendab kokkukuuluvustunnet oma rahvuse ja perega – on igal inimesel ka oma küsimus, vajadus määratleda ennast kui iseseisvat ja teistest eraldiseisvat indiviidi ja vastata küsimusele – kes ma olen? – mitte enam – kes me oleme?

Badaracco arvab, et olukorrad, kus inimene saab vastuse küsimusele, kes ta on või millised on tema peamised tõekspidamised, on olukorrad, kus tuleb valida kahe õige vahel, ehk valik *õige versus õige*. Nendes olukordades ei aita inimest tavapärased reeglid, kuna mõlemad lahendusvariandid on õiged ja on väga palju asjaolusid, mis toetavad nii ühte kui ka teist valikut. Badaracco raamat „Määravad hetked“ keskendub peamiselt juhtide ees seisvatele probleemidele, kuid analoogsete probleemide ees seisab iga inimene oma elus mitmetel kordadel. Kui Badaracco küsimus juhtidele on, kas juht võib jääda „süütaks“, mis tähendaks valikut *õige versus õige* sellisel moel, et juht ei määriks oma käsi, siis tavainimese jaoks tähendab selline valik tavaliselt oma saatuse määramist ehk teisisõnu sisaldab selline otsus endas pöördumatust ja kindla tee valikut ning mõnest asjast ilma jäämist.

Vahetevahel seisavad juhid silmitsi äriprobleemidega, mis tõstatavad keerulisi ja väga isiklikke küsimusi. Kas ma pean osa oma väärtuslikest tõekspidamistest koju jätma kui ma tööle lähen? Kui palju tuleb ohverdada iseendast, et edasi liikuda?

Üks probleemidest, millega analoogseid olukordi võib ette tulla ka meil, oli Rebecca Denetti juhtum. Ta töötas ühes suures pangas osakonna juhatajana. Tema ülemus rääkis talle, et osakond suletakse kahe kuu pärast, kuid palus sellest vaikida, kuni olulised dokumendid on vormistatud. Mõne aja pärast küsis üks kolleegidest Rebecalt, kas viimane on midagi kuulnud osakonna sulgemisest. Kolleeg tundis muret, kas ta peaks järsku jõulukinkide pealt kokku hoidma, kuna sealkandis oli raske tööd uut tööd leida.

Mida pidi Rebecca tegema? Ta seisis valiku ees – õige versus õige. Mõlemad valikud – rääkida kolleegile või vaikida nagu lubatud ülemusele – olid õiged. Siit jõuamegi küsimuseni – kas sa arvad, et on võimalik juhtida süütult? Kas on võimalik juhtida „käsi mustaks“ tegemata?

Filosoof Sartre (Badaracco 2000, lk 19) uskus, et inimesed, kellel on võim teiste elu ja saatuse üle, määrivad peaaegu alati oma käsi – nad kaotavad oma moraalse puhtuse. Selleks, et saavutada eesmärgid ja koostööd inimeste vahel, peame mõnele inimesele kurja tegema või isegi moraalselt hävitama.

Seistes valiku ees õige versus õige, valime neist ühe ja teeme sellega midagi valesti – rikume teise inimese elu, mõjutame ta saatust või loobume isiklikest põhimõtetest.

Üheks näiteks võib tuua hetkel Eesti ühiskonnas aktuaalse Lihula monumendi maha võtmise. Peaminister Juhan Parts ja valitsus seisid valiku ees õige versus õige – monumendi maha võtmine tundus õige, kuna tal oli vale kuvand, kuid oli ka õige ta üles jätta, kuna rahvas oli ta püstitanud ja see oli seotud paljude Eesti sõdurite võitlusega Eesti vabaduse eest.

Kui inimene valib kahest õigest ühe, siis teeb ta paratamatult sellega ka kurja jättes tegemata teise õige teo. Iga juhi ees seisab raske ülesanne – hinnata tagajärgi ehk tehtavat kurja kummagi „õige“ valiku korral. Badaracco arvab, et selles valikus saab selgeks, kes me oleme ehk valiku aluseks saavad meie sisemised tõekspidamised ja printsiibid. Siit ka küsimus, kas võib jääda süütuks. Paratamatult me ohverdame midagi või kedagi. Enesepaljastus on seotud sellega, kelle me ohvriks valisime.

Valikutes õige versus õige on tähtsad kaks aspekti – avalik pool, mida teised tähele panevad – teod ja tagajärjed ja sisemine – privaatne pool. Privaatne pool tähendab seda, et sellistel hetkedel, Badaracco nimetas määratavateks, paljastatakse ja pannakse proovile inimene. Sellised otsused paljastavad meie sisemised tõekspidamised, mis muidu on märkamatud, kuid mis panevad juhid proovile ja ka kujundavad neid.

Õige versus õige valikud on sageli määravad hetked, mil määratakse teie elu edasine käik – valik muudab elu lõplikult. Sageli on need otsused pöördumatud.

Mis võiks inimest aidata neis valikutes? Aristoteles (Badaracco 2000, lk 127) arvas, et on neli voorust – julgus, õiglus, mõistlikkus ja mõõdukus, mis võiksid olla toeks meie intuiitsetel valikutel. Abiks võiks olla „unetest“ - kas pärast otsust saate rahulikult magada? Leedi Macbeth „mõrvas“ oma uue une. Endale võiks sellises olukorras esitada Nietzscheliku küsimuse – milline on sinu tee või kuulata nõuannet – saa selleks, kes sa oled. Dixon (2003) esitab küsimuse veidi teisiti – kes sa oled kui sult ära võtta su amet ja raha? Machiavellilik nõuanne oleks – näe maailma sellisena nagu ta tegelikult on. Lähtu faktidest, mitte soovunelmatest, ekslikest uskumustest või sellest, et ma tahan, et ta selline oleks.

Badaracco raamatus analüüsitakse põhjalikult kolme juhtumit, millel on ühiseid, kuid ka erinevaid jooni. Ühiseks on see, et kõikidel juhtudel seisab peategelane valiku ees õige versus õige.

Üks lugu räägib 35-aastasest Peter Adariost, kes juhtis turundusosakonda firmas Sayer Micro World, mis levitas arvutiosi. Ta oli abielus ja kolme lapse isa. Kaua oli ta olnud edukas müügimees, seejärel piirkonna müügijuht ning kui talle pakuti käesolevat töökohta, võttis ta selle võimaluse kui väljakutse rõõmuga vastu. Kolm asetäitjat, kes allusid Adarirole, juhtisid omakorda 50 inimesest koosnevat turundusosakonda. Adario andis oma tööst aru neljale firma peakontoris töötavale asepresidendile.

Adario probleem sai alguse konfliktist, mis puhkes tema asetäitja Lisa ja viimase alluva Kathryn'i vahel. Lisa soovis, et firma vallandaks Kathryn'i. Adario pidi otsustama, kas seda teha või mitte.

Kathryn oli firmas töötanud ainult neli kuud, kuid oli oma ala spetsialist. Kuna Lisa oli varem töötanud samal ametikohal kus praegu Kathryn, oli tal selge arusaam, et tööd tuleb teha kasvõi öösel, aga tähtaegadest, mis kliendile lubatud, tuleb kinni pidada. Kathryn'il oli aga kodus väike laps, keda ta pidi üksi kasvatama. Seoses sellega, et tal ei olnud võimalik ületunde teha, kippusid lubatud tähtajad venima.

Adario pidi tegema otsuse töötaja suhtes, kes tööajal andis endast kõik, kuid erinevalt teistest lõpetas tööpäeva siis, kui tööpäev ametlikult lõppes. Seoses sellega kuhjus ka tegemata tööde hulk.

Soovides Kathryn vallandada, jättis Lisa otsese juhi Adario kõrvale ning ka saavutas selle. Adario oli tahtnud Kathryn'i aidata, kuid viivitas probleemi lahendamisega, tal ei jätkunud otsustavust, kuigi firmapoliitika näiliselt toetas peresõbralikkust. Selle probleemi lahendamisel jäi Adario kaotajaks.

Teine juhtum oli seotud ravimi, aboritableti RU486 turuletoomisega. Tegemist oli keskmise suurusega Prantsuse ravimifirmaga Roussel-Uclaf'ga. Firma juhtkond pidi otsustama, kus ja kuidas uut ravimit RU 486 turustada. Testimised näitasid, et ravim oli 90-95% ulatuses efektiivne raseduse katkestaja, mida võis tarvitada esimese viie rasedusnädala jooksul. RU 486 väljatöötamisega tegeles firma juhataja esimees arst Edouard Sakiz ning tema pidi langetama ka lõpliku otsuse, samal ajal kui aboridivastane liikumine oli väga aktiivne.

Kolmas juhtum oli seotud mustanahalise Steve Lewisega, kellele tehti ettepanek osaleda läbirääkimistel, kuhu ta oli valitud mitte oma teadmiste, vaid nahavärvi tõttu. Lewis oli analüütik, mis tähendas seda, et ta veetis oma päevad ja ka paljud ööd finantsandmeid uurides.

Ühel hommikul leidis Lewis laualt teate, kus päriti, kas ta ei saaks lennata kaheks päevaks St.Louis'sse, et aidata potentsiaalsele kliendile esitlust korraldada. Teade tuli täiesti ootamatult, sest Lewise firma poliitika keelas analüütikutel esitlustel osalemise ja kliendiga kohtumise, sest neil puudusid selleks nii kogemused kui vajalikud oskused. Lewis teadis üldse väga vähe munitsipaalrahandusest, mis oli St.Louis's korraldatava koosoleku teemaks. Eriti üllatav oli aga see, et teda eelistati mitmetele vanematele finantsgrupi kolleegidele.

Lewis läks aru pärima oma sõbralt ja firma osanikult Andrew Websterilt. Selgus tõsiasi, et Lewis oli valitud koosolekul osalema tänu tema naha värvile. Antud otsus ei meeldinud Lewisele, kuid ta palus mõtlemiseks aega. Lewise vanemad olid olnud tõsised rassismi vastu võitlejad. Ka see fakt pani Lewise tõsiselt mõtlema, kas olla solidaarne oma firmale või käia oma vanemate jälgedes ning tõsiselt olla vastu poliitikale, mis soosis nahavärvi erinevust.

Kõigil kolmel oli vähemalt kolm moraalliallikat, millest lähtuda: firma missioon, eetika koodeks, seadustest tulenevad kohustused ja traditsioonilise moraalfilosofia peamised seisukohad.

Kuid selgub, et nendest kõigest on vähe abi, kui tuleb lahendada õige versus õige dilemmasid. Sedalaadi põhimõtted on liiga üldised. Õige versus õige olukordade otsustavad tegurid on praktilist ja isiklikku laadi.

Steve Lewise juhtum kirjeldab esimest tüüpi õige versus õige probleeme, mis vajavad kiiret lahendust, on keerulised ja isiklikku laadi ja moraalse identiteedi tõttu valulikud. Need probleemid tõstatavad küsimuse – kes ma olen ja millised on minu moraalsed tõekspidamised. Tema otsus ei puudutanud ainult tema osalemist läbirääkimistel, vaid tema tõekspidamisi, identiteeti ja tingimusi edasitöötamiseks.

Läbi kolme raamatus esitletud kaasuse toob Badaracco välja erinevate eetiliste probleemide, valikute *õige versus õige* dimensioonid. Nendest kolmest loost võiks välja tuua kolm märksõna:

- analüüsi (Lewis);
- ära venita (Adario);
- õpi kompromisside kunsti (Sakiz).

Stewe Lewis lähenes tema ette kerkinud õige vs õige probleemile analüüsi aspektist. Ta süstematiseeris, pani kirja erinevate otsustega kaasnevad plussid ja miinused. Selline lähenemine oli mõistlik, kuna võimaldas aja maha võtta, lasta emotsioonidel maha jahtuda ning loodetavasti jõuda võimalikult ratsionaalse lahenduseni.

Analüüsi soovitaks kohaldada kõigil juhtudel kui otsuse mõju nii otsuse langetajale kui ka teistele on väga suur ja samuti juhtudel, kui tegemist on probleemidega, mis võivad korduda. Olles selle dilemma kord läbi analüüsinud, on otsuse langetamine järgmistel kordadel kiirem ja kindlamatel alustel.

Adario tegi vea selles, et ei suutnud üles näidata piisavat julgust, et analüüsitud otsust kiiremini langetada, ta venitas. Selle tulemusena kaotas ta olukorra üle kontrolli ja jäi ka ise kaotajaks. Ta püüdis ka rakendada kompromisside kunsti, kuid oli ka selles abitu.

Edouard Sakiz rakendas kompromissi edukalt, lükates eetilise otsuse langetamise koorma endalt ning oma organisatsioonilt teistele ning saavutas läbi kompromisside soovitud lõppeesmärgi. RU 486 toodi turule ja on praeguseks jõudnud ka Eestisse. Kuid küsimus, kas kompromiss iseenesest ning vastutuse edasi andmine teistele on eetiline, nõuab alati sügavat järele mõtlemist.

John Dewey (Badaracco 2000, lk 66), ameerika filosoof ja õpetlane, annab oma raamatus „Eetika”, mis on kirjutatud 1908. a. niidiotsa eetiliste otsuste mõistmiseks. Nimelt väidab Dewey, et eetilised otsused, dilemmad kujundavad, paljastavad ja panevad inimese proovile.

Romaanis „Elu kuldsed hetked” ülemteenri Stevensi otsus mitte minna sureva isa juurde, vaid jätkata oma isanda teenimist – see otsus oli tema elu määrav hetk. Selles hetkes ta nii paljastas ennast kui ka kujundas oma edaspidise elu. Sellised määravad hetked tähendavad meil väärtuste proovilepanekut. Iga juht, kes seisab valiku ees õige versus õige, paneb teatavad väärtused proovile ja selleläbi paljastab enda, eelistades üht väärtust teisele. Me kõik oleme „ülemteenrid” ohverdades isikliku elu, lähedased, tunded oma töö altarile.

Paljastamise, testimise ja kujundamise küsimustega eetiliste otsuste korral on tegelenud ka paljud teised filosoofid. Õige versus õige probleemide isiklike aspektide mõistmisel aitavad meid Friedrich Nietzsche (Badaracco 2000, lk 195) ideed – saa selleks, kes sa oled ehk vasta küsimusele – milline on Sinu tee. Väga sageli moodustab suure osa meie veendumustest

võõrad põhimõtted – inimese kohus on leida oma põhimõtted, leida oma tee. Kes sa oled – millisena näed oma tulevikku. Moraalteoreetik Nicoló Machiavellil (Badaracco 2000, lk 125) oleks kõigile neile, kes seisavad valiku ees *õige versus õige*, paljugi öelda. Eetika ja poliitika tähendasid talle praktilisi teadmisi ja tarkusi, mis põhinevad kogemustel.

Kui mustanahaline Steve Lewis oleks kõhelnud võtta vastu sõitu läbirääkimistele, oleks Machiavelli keskendunud tema tähelepanu karmile reaalsusele – kui keeldud, võid kaotada kõik selle, mida pead tähtsaks ja millele oled pühendunud. Machiavelli rõhutas vajadust arvestada reaalse maailmaga, kus me elame – et olla edukas, tuleks näha maailma sellisena nagu ta on.

Machiavelli põhimõtteid rakendas oma juhtumi korral Sakiz. RU486 esindab kõige keerulisemat tüüpi määravaid hetki – Sakiz pidi valima, kelle ees on ta vastutav, kas oma südametunnistuse, aktsionäride, töötajate, naiste, arstide, teadlaste, valitsuse, tervise, ametnike või – veel sündimata laste ees.

Kõik need *õige versus õige* valikud kogunesid Sakiz'e lauale. Sakize otsus oli erakordselt kompleksne – ta paljastaks, paneks proovile ja kujundaks oma eetikat. Sakiz ei tahtnud olla kuulsusrikas ja surnud lõvi – ta valis kulissidetaguse manööverdamise, valis rebase strateegia ja tuli välja võitjana. RU486 toodi turule, kuid turuletoomise otsuse langetas hoopiski valitsus. See oli Sakiz'e tee ja sellega päästeti firma hea maine ja samaaegselt täideti ka eesmärk.

Ja lõpetuseks. Kui oled valiku ees *õige versus õige*, nagu olid kõik eelpool nimetatud, siis mõtle:

mida ütlevad tunded,
mis on probleem,
mõtle läbi ja sõnasta – mis on kaalul,
kui sügavad on konflikti juured,
mis on sinu moraalne identiteet ja väärtused (võibolla tuleb neid muuta?),
milline on arukuse ja julguse kombinatsioon, mis viib kõige lähemale eesmärgile.

Leia oma tee ja saa selleks, kes sa oled.

Kasutatud kirjandus:

Badaracco, Joseph L. 2000. Määravad hetked.

Dixon, Patrick. 2003. Tuleviku tarkus.

Huntington, Samuel P. 1999. Tsivilisatsioonide kokkupõrge ja maailmakorra ümberkujunemine.

Anu Virovere
16.01.2005